

8. Korespondenci.

Homo sum et nil humani a me alienum esse puto...

Obowiązkiem inteligentnego człowieka jest zarówno znać wybornie kraj własny, jak i wiedzieć dokładnie, co się dzieje za jego miedzą. W spełnieniu tego obowiązku dopomaga każdemu w pierwszym rzędzie—prasa. Dziennikarstwo od początku swego istnienia należycie pojmowało tę rolę swoją, informatora wszechświatowego, ćwiczyło się też w niej systematycznie, aż w końcu doszło do mistrzostwa. Jednem z najważniejszych zadań współczesnego dziennika — to zdobyć sobie zastępu korespondentów, wyrobionych w szkole swego zawodu i dokładnie informujących czytelnika za pośrednictwem poczty i drutu telegraficznego.

Ileż to jednak czasu potrzeba było na udoskonalenie tego działu informacyj!

W *Kurjerze* dość wybitnie wyróżniają się między sobą cztery okresy historii korespondencji: 1) w pierwszym dziesięcioleciu istnienia pisma mamy ślady korespondencji stałych z kraju i przypadkowych z zagranicy; 2) w dalszych latach aż do roku 1850 spotykamy tylko korespondencje przygodne; 3) lata od 1850—1880 nazwalibyśmy okresem przygotowań, organizacyjnym, w którym czynną już jest prawidłowa obsługa korespondencyjna, z wielkimi jednak lukami, wreszcie 4) ostatnich lat piętnaście, w ciągu których *Kurjer* pod względem korespondentów stanął w rzędzie pism najlepiej informowanych.

Przyjrzyjmy się tym fazom trochę baczniej.

Już w jednym z poprzednich rozdziałów akcentowaliśmy, iż *Kurjer* w pierwszych 10-u latach olbrzymie czynił z roku na rok postępy, iż tych dziesięć roczników ma nieporównanie wyższą wartość dziennikarską od wszystkich następnych aż do Szymanowskiego. Uwidocznia się to najlepiej w dziale korespondencji.

Oto obok nowin warszawskich mamy tu stałą rubrykę „Wiadomości z Województw“, w wiadomościach tych, obok listów przygodnych, i własne, coraz częstsze, dalej — stale notatki z Krakowa, Lwowa, Poznania i t. d., obok listów przygodnych z Paryża i in. — słowem: *Kurjer* stara się być pismem informowanym wszechstronnie. Zasługa to niewątpliwie wyłącznie Kicińskiego, który na zadanie pisma patrzył szeroko i dzięki rozległym stosunkom, zapewniał *Kurjerowi* dokładne informacje, nie dorywcze, lecz, o ile możliwości systematyczne.

WIADOMOŚCI Z WOJEWÓDZTW.

„List prywatny pisany z Sandomierza donosi, że w Galicji zakładają wielkie magazyny zbożowe, i że Górale przyjeżdżają po zboże w Krakowskie i Sandomierskie“. (Nr 4, z d. 4 stycznia 1821 r.).

Tak wyglądała pierwsza wiadomość *Kurjera* — z prowincji.

Za nią poszły inne, wcale dobre informacje, jak np. dość obszernie i szczegółowo miasto opisująca korespondencja z Kalisza w N-rze 158-ym (z d. 4 lipca 1821-go r.) lub list własny „Z Rawy do redakcji *Kurjera Warszawskiego*“ roku 1821-go (Nr 224), którego autor tak rozpoczyna swoje pismo:

„My tu w Rawie i w całym obwodzie lubimy także czytać *Kurjera*, a widząc jakim tchnie duchem, sądzimy, że i poniższą wiadomość z naszych stron pochodzącą, umieścić zechce“.

Drukując chętnie nadsyłane sobie wiadomości przygodne i starając się jednocześnie o własne, *Kurjer* otwiera nawet w roku 1822 osobną rubrykę p. t.: „Listy“ (Nr 40), w której zamieszcza obok korespondencji (z Kalisza na przykład) i głosy publiczne. Rubryka ta jednak nie utrzymuje się, ustępując początkowo wyznaczonej: „Wiad. z wojew.“

Jednocześnie ukazują się pierwsze notatki: ze Lwowa (1821, Nr 50), Krakowa (1821, Nr 161), Poznania (1822, Nr 15) i Paryża (1829, Nr 9), jako „wyjątek z listu pewnego polaka bawiącego w Paryżu“ — o rozmaitych sprawach Francji. Drukowano te rzeczy przeważnie w „Nowościach zagranicznych“, w których spotykamy raz i Wilno (1822, Nr 52). W ogóle, podziału materiału na rubryki wówczas ściśle nie przestrzegano, skoro i wia-

domości z kraju czasem znajdujemy w „Nowościach warszawskich“. Tu np. zamieścił *Kurjer* wiadomość „o odnalezieniu zwłok królów Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego“ w katedrze plockiej (1825, Nr 191), gdy tymczasem opis przygotowań do zarządzanej z tego powodu uroczystości d. 12 września 1825 r. (Nr 215) i opis tejże (Nr 221) podał już w formie właściwych korespondencyj.

Jedynie tylko sprawozdania ze zgromadzeń wyborezych i wogóle politycznych drukowano w r. 1822 stale w dziale „Now. warszawskich“.

Nieraz formę listów urozmaicano, drukując np. korespondencję w całości wierszowaną, a opisującą rozdanie nagród zasłużonym wieśniakom „na kępie w Puławach“ (1825, Nr 206). Przyjmowano też wieści i z dalekich stron, jak np. z Astrachania (1827, Nr 19), podczas gdy znowu, w braku własnych, posiłkowano się informacjami pism miejscowych i o Wilnie np. dostrzegamy bardzo częste przedruki z *Kurjera Wileńskiego* (od roku 1825).

Próbowano też szczegółowych opisów miast, jak np. Zduńskiej Woli (1823, Nr 266).

Z czasem, w miarę rozwijania się stosunków i wzrostu poczytności *Kurjera* na prowincji, dział zamiejscowy tak się rozrasta, iż w jednym numerze czytamy po kilka naraz korespondencyj. Tak np., w roku 1830-ym mamy numera: 124 z listami ze Zgierza, Godlewa, Kalisza i Ciechanowa, 130—z Plocka, „obwodu łomżyńskiego“ i Błonia, 169—z Ostrołęki i Czerska, 282—z Łomży, Plocka i Wielunia.

Po takim rozpędzie okresu pierwszego następuje w *Kurjerze* 20-lecie wyłącznie korespondencyj przygodnych, tak krajowych, jak zagranicznych. Są to informacje prawie przypadkowe, a w dziale zagranicznym w dodatku bardzo nieliczne także.

Dmuszewski był szczery, więc źródła swych informacji nie ukrywał i pisał wprost: „*artykuł nadesłany* przez jednego z warszawian, bawiącego teraz w Berlinie“ (1841, Nr 214); „w liście otrzymanym w tych dniach w Warszawie z Hamburga“ i t. d. (1843, Nr 54); „otrzymaliśmy z Berlina następujący opis balu maskowego, z wynurzeniem życzenia, aby w *Kurjerze Warszawskim* był umieszczony“ (1843, 102) lub „wyjątek z listu, pisanego z Rzymu, przez bawiącego tamże warszawianina“ (1846, Nr 71).

Bądź co bądź, te „artykuły nadesłane“ i te „wyjątki z listów“ świadczą o popularności ówczesnego *Kurjera*, o którym czytelnicy nawet w podróżach pamiętali, nadsyłając mu swoje wrażenia i spostrzeżenia...

Dział krajowy, również przypadkowo prowadzony, przedstawia się jednak obficie. Początkowo, próbowano wiadomości prowincjonalne drukować w ciągu, w rodzaju warszawskich, dla których odpowiedni przykład po-

daliśmy w cytacie na str. 344 t. j. krótkie notatki z rozmaitych miejscowości, w jednej grupie naraz (np. w N-rze 173 z r. 1837, notatki z Kalisza, Koeka, Piotrkowa); lecz próby tej, dla braku materiałów, zaniechano. Ukazują się więc znowu „wyjątki z listów“, a czasem i listy, z których ciekawsze zano-tujemy w tem miejscu:

z Olkusza o rozmaitych „osobliwościach“, a w tej liczbie o rzece Babie, „która ma tę własność, że przez 7 lat płynie, a przez drugie 7 wysycha...“ (1833, Nr 273);

z Łomży, opis pogrzebu Bernatowicza, autora „Pojały“ (1836, Nr 243);

z Lubartowa, o 150-letnim aloesie, który zakwitł w oranżerji pałacowej (1837, Nr 246);

z Konina, o pierwszym w tem mieście teatrze (1837, Nr 294);

z Radomia, o potrzebie tanemistrza na półrocze zimowe (1837, Nr 290);

z Radomia, o wystawieniu tamże „Normy“ (1841, Nr 266) i t. d.

Pierwsza korespondencja „z miasta fabrycznego Łodzi“ ukazuje się w *Kurjerze* w r. 1844, Nr 202, a pierwszy rodzaj opisu podróży po kraju, mianowicie „nowinki z przejażdżki z Warszawy do Krakowa“, niestety, obejmujące spostrzeżenia powierzchowne tylko—w r. 1840-ym, Nr 254.

Dopiero pod koniec tego okresu częściej spotykać się dają wieści z kraju, ukazują się listy podpisywane pseudonymami (pierwszy: *Franciszek Nowina* z Kiele, 1847, Nr 304), obok nich zaś—gorętsze słowa zachęty ze strony redakcji:

Redakcja *Kurjera* składa uprzejme dzięki za nadsyłane jej artykuły z prowincji. Będą one zawsze i nadal z wdzięcznością przyjmowane. Te, które podpisem Autorów opatrzone lub pisane były pismem Osób znanych Redakcji, zamieszczone zostały; z bezimiennych wszakże, pomimo najszczerszych chęci, Redakcja użytku zrobić nie mogła. Dla równego powodu, Redakcja nie może odpisać na list szanownego i życzliwego korespondenta z Słupcy, nie wiedząc do kogo ma adresować odpowiedź (1848, Nr 62).

albo pod adresem przygodnego korespondenta w Niżnym-Nowgorodzie:

Czyniąc zadość życzeniom Pana A. W., prosimy go o więcej podobnych korespondencji, które zawsze jaknajchętniej umieścimy w tem piśmie (1851, Nr 273).

Dla scharakteryzowania korespondencji z omawianej przez nas doby w historii *Kurjera*, przytoczymy poniżej dwie: jedną zagraniczną, drugą krajową, obie od autorów przygodnych, i obie jednego przedmiotu dotyczące:

List z Drezna. Kiedy jestem w Warszawie, szukam zawsze w Kurjerku ciekawych wiadomości i chcę przeto wywdziżyć się Kurjerkowi, udzieleniem nowiny z zagranicy. W przejeździe moim przez *Drezno* dowiedziałem się, że w tem Mieście, mają odbyć się zaślubiny Hrabiego Zygmunta Krasińskiego (Syna Hr. *Wincentego*, Jenerała Jazdy, Członka Rady Państwa) z Hrabianką Elżbietą Branicką; umyślnie więc zatrzymałem się dni kilka, bo któżby nie chciał być świadkiem takiego obrzędu? Dzień 26 lipca r. b. przeznaczony był na odbycie uroczystego aktu; znaczna liczba Osób, z rozmaitych stron przybyłych, zgromadziła się do Kościoła Katolickiego w Dreźnie, a w tym przybyli do stopni Ołtarza i Narzeczeni. Skromny wianek mirtowy, prześliczna biała atlasowa z bogatemi koronkami suknia, drogie brytanty i djamenty, zdobiły uroczę wdzięki Panny młodej; strojnie ubrane Druchny i Damy w gustownych kostiumach, jakie tylko najświeższe może mieć moda, towarzyszyły Narzeczonemu. Po krótkiej Religijnej przemowie, błogosławił młodej Parze Xiądz Proboszcz miejscowy, i tak złączoną polecił opiece NAJWYŻSZEGO. Z Kościoła Familja i Przyjaciele odprowadzili Nowożeńców do mieszkania. Widzieliśmy tu Familję Hrabów *Branickich*, *Krasińskich*, *Łotockich*, Hrabinę *Woronow* z Córką, Hrabinę *Choaseil* (Szuazel) z Córką, Xsięstwo *Odescalchi* (Odeskalki), Hrabinę *Małachowską*, jako też innych Panów. Świetny wieczór zakończył dzień uroczysty, na którym panował przepych. Za kilka dni młodzi Państwo udać się mają do dóbr swoich, uwożąc z bogatą wyprawą życzenia Rodziców i Przyjaciół, aby BÓG również pięknemu Ich stadłu pobłogosławił. Państwo Młodzi przybędą niebawem do *Opinogóry*, a stamtąd do *Warszawy*. J. G. (1843, Nr 202 z d. 3 sierpnia).

Z Ciechanowa. — W dniu 17 z. m. J. W. Jenerał-Adjutant, Członek Rady Państwa, Winc. Hr. *Krasiński*, wraz z Synem i Synową przybył z *Drezna* do dóbr dziedzicznych *Opinogóry*. Dotknąwszy tylko lekko serdecznego przyjęcia Dziedzica i zacnych nowozaślubionych przez mieszkańców powstającego z gruzów M. *Ciechanowa*, gdzie dniem wprzód dobroczyńców swoich witali, godzi się szczególniej opisać radość i szczęście włościan, zebranych z całych dóbr w d. 20 z m. w *Opinogórze*. Ciż po Nabożeństwie niedzielnem, licznie przed pałacem skupieni pod wodzą starców prawie *stuletnich*, złożyli nowożeńcom, chleb i sól na drewnianych talerzach, kwiaty, snopy zboża, ziarno, miód, węg, mleko i inne produkty, Krucyfik ZBAWICIELA i Kropielnicę, dość kosztowne, i t. p. rzeczy. Młódz wiejska ubrana świątecznie z mnóstwem wstążek na kapeluszach słomianych, Dziewczęta z zaplecionemi kosami włosów w wstążeczki, w gorsetach pąsowych, biało postrojone i zgrabnie, stosownemi piosnkami z wyrażeniem życzeń witali Dziedziców. Mile przyjęto ich dary i życzenia, a JW. Jenerał zaprosił wszystkich na zabawę urządzoną na łące. Tam młodzi Wieśniacy z prawdziwym duchem szczęścia i radości tańczyli *Mazura* i t. p., a odpowiednie piosnki wśród tańców wyjawiały ich rzetelną wesołość. W innem kole stół loteryjny obdarzał każdego z włościan to kosą, to pługiem, sierpem, garnkiem żelaznym, koźmi, wołem, cielętami, suknią, chustką, paciorkami, łańcuszkiem srebrnym i t. p. Obecne państwo podzielało radość swych włościan, i JW. Je-

neral wszystkim zebranym Soltysom i Włościanom przedstawił swoje dzieci, a ze łzami polecił ich wzajemnej miłości i przywiązaniu, jakie on i oni dotąd odbierali, za zdrowie włościan spełnił kubkiem (*sic*) miodu i udzielił Akt darowania wszelkich zaległości od nich przypadających. Wkoło brzmiał wesoly okrzyk radości i błogosławieństwa, na twarzach Państwa, Włościan i obecnych, rozmaitego stanu gości i widzów, malował się tkliwy wyraz zadowolenia i przyjemności. Przy ogniskach piekły się całkowite woly i barany, a po stolach ciągle napelniane były kufle miodem i piwem. Wieczorem puszczone balon, oświetlono kolorowemi latarniami plac zabawy, a Cyfra jaśniejąca nowożeńców i do późna w noc tańce, zakończyły ten dzień radosny. Długo pamięć jego pozostanie, szeroko się rozejdzie wieść o nim, a te najrozleglej powtórzą błogosławieństwa dla dobrych Panów. *K. z G.* (1843, Nr 252 z d. 24-go września).

Jeden tylko rodzaj korespondencji rozwijał się w *Kurjerze* własnym trybem, niezależnie od względów, jakie na redakcję z zewnątrz oddziaływały, lub przyczyn wewnętrznych, z organizacji ówczesnej pisma wypływających. Mówimy tu o tak rozpowszechnionej i tak popularnej dziś w sezonie letnim rubryce „Ech kąpielowych”. Okazuje się bowiem że zwyczaj uciekania na lato „po za mury” istniał w Warszawie nawet wtedy, gdy miasto liczyło zaledwie kilkadziesiąt tysięcy mieszkańców! Dzięki temu co rok spotykamy w *Kurjerze* listy z miejscowości kuracyjnych.

W r. 1823 występują Swoszowice i Reinerz (N. 207), w 1824 Tręczyn węgierski (205) i Szczawnica (207), w 1826 Marjenbad (205 i 1827, —208), w 1827 Karlsbad (219 i 1833—219), w 1828 Salzbrunn na Szląsku (244), w 1829 Busk (215 i 1836—192 opisany wierszem), w 1835 już „od lat 40 znane wody” — Nałęczów (143), w tymże roku już mamy Zakopane (269), w 1836 spotykamy Zoppot (Sobota) z opisem pobytu artysty, Karola Lipińskiego (217), w 1837 występują Ciechocinek (196 i 1838—233) i Wieliczka (196), w 1838 Druskieniki (215 i 1840—268), w 1840 Solec (110 i 1841—110), w 1841 Frejwalden u Prysznic (61), w 1842 Vichy (224) i t. d. i t. d.

Są to wiadomości przeważnie wprost do *Kurjera* pisane i tylko od czasu do czasu spostrzegamy między nimi „wyjātki z listów warszawiaka”.

Obok zaś „Ech kąpielowych” *Kurjer* zaczyna się interesować też życiem „u letników”, bo i o tem z *Kurjera* się dowiadujemy, że mieszkania letnie wchodziły w modę już przed 60-ma laty. Dowodem taka, pierwsza, jaką odnaleźć mogliśmy, wzmianka z r. 1833-go:

W Kolonji *Lewicpol*, dawniej do ś. p. Jenerała *Lewickiego* należącej, za rogatkami *Ząbkowskiemi* czyli *Szulowskiemi*, położonej przy szosie, 7 wiorst od Przedmieścia *Pragi* odległej, są rozmaite letnie mieszkania do wynajęcia; ogród i lasek do spaceru, gdzie kur-

cząt, kawy z dobrą śmietanką i wszelkich napojów także dostać można. Wiadomość w dawnym teatrze u Kassjera (N. 131),

po której, w trzy lata później właściciel Grossowa pod Bielanami zalecał swoją majątność dla letników,

k którzy znajdą do wyboru większe lub mniejsze mieszkanie, z meblami lub bez mebli, łazienki ciepłe i zimne, rozmaite w ogrodzie rozrywki i wszelkie wygody (1836 N. 170).

Że jednak podówczas nie wiele jeszcze osób wyjeżdżało do wód i kąpieli, a jeszcze mniej szukało świeżego powietrza na letnich mieszkaniach, zbytęcnem chyba by było dodawać...

Przechodzimy do okresu 3-go, w którym Kucz po raz pierwszy w rocznikach *Kurjera* wymówił wyraz „*nasz korespondent*” i tą nową grupą współpracowników zaczął się szczycić w rocznych sprawozdaniach, poczynsz od r. 1851-go.

Ale Kucz nie miał należytej świadomości co do znaczenia korespondentów. Za jego czasów *Kurjer* miał Berleńskiego w Lublinie, a Rappaporta w Kaliszu, nie dla tego, że ich sam wyszukał, że potrzebę stałych korespondencyj z tych miast oceniał, lecz dla tego, że życie powoli wyrabiało talenty publicystyczne i na prowincji, i że te talenty szukały pola dla uzeńtrznienia się w prasie warszawskiej.

Z tej lub innej przyczyny, dość, że od r. 1850 (pierwsze listy kaliskie Zenona Rappaporta) spotykamy na szpaltach *Kurjera* wiadomości od „naszego korespondenta z Lublina” (1852, N. 130), „naszego korespondenta z poznańskiego” (1852, N. 57) i t. d.

Domher.

W życiorysie Kueza wyliczyliśmy pierwszy zastęp korespondentów *Kurjera* wraz z ich podobiznami. Tu tylko przypomnimy raz jeszcze nazwisko Domhera, którego portret teraz dopiero zamieszczamy, wcześniej bowiem, mimo skrzętnych poszukiwań, pozyskać fotografii nie mogliśmy.

Szersze uwzględnianie interesów prowincji przez *Kurjera* znajdowało ogólny w kraju poklask, jak o tem przekonują częste listy do redakcji, w rodzaju następującego:

Panie Redaktorze! wśród ciągle ogłaszanych nowości Warszawskich, o tem wszystkim, co tylko zasługuje na wzmiankę, przyjmij także wiadomości z Płocka,

zwłaszcza gdy nie tylko samej Warszawie, ale i innym miastom prowincjonalnym, otwierasz kolumny Kurjera. My tu tak już przywykli do niego, że go uważamy za swego, dlatego też, jeżeli chcemy, aby przedmiot jaki nabył rozgłosu i przeszedł koniecznie do wiadomości ogółu, zaraz o nim myślimy (1855, N. 4).

Redakcja szła ręką w rękę z tym prądem, otwierając gościnne łamy sprawom prowincji. To też pod wpływem tego wzajemnego oddziaływania ramy korespondencyj się rozszerzają. W r. 1863-ym (N. 234) *Kurjer* wprowadza osobną rubrykę p. t. „Z prowincji”, w r. 1865-ym otwarcie zachęca czytelników do pióra:

Kurjer Warszawski za obowiązek poczytuje sobie złożyć podziękowanie swoje Panu L. K. z pod Płocka za stale udzielane sobie od lat tylu nader interessujące wiadomości. Nie może przyjąć skromnego oświadczenia łaskawego Korespondenta, jakoby artykułom jego zbywało na podniosłości, bo sam *Kurjer Warszawski*, niepragnąc wychodzić z założonych sobie od początku czterdziestoletniego przeszło istnienia swego, ram, a uczciwemi tylko chodząc drogami, gotów zawsze powtórzyć słowa wiekopomnego naszego Skargi, które ś. p. Ludwik Adam Dmuszewski za godło sobie przyjął: „Co mi na umiejętności schodzi, to Ty nagródź dobry Boże! Boć ja ubogi i słaby Kmiotek, na Twoją robotę zaledwie z motyczką, ale za to rad y zawsze z ochotą wychodzę” (N. 162).

zaś w r. 1867-ym, z okoliczności całorocznego obrachunku, taki już kreśli dla nowego działu bilans: „wielu również liczymy życzliwych korespondentów i na prowincji, czego dowodem są stale od czasu do czasu nadsyłane nam listy, krótsze lub dłuższe i wiadomości: z Radomia, Kalisza, Płocka, Łowicza, Kutna, Włodawy, Łonży, Suwałk, i innych miejsc” (N. 292).

W słabszy sposób traktowane były wiadomości zagraniczne, których przez czas długi dostarczały dziennikom warszawskim pisma niemieckie. W tym dziale zwrot stanowczy nastąpił dopiero w r. 1867, gdy wystawa paryska poruszyła całą prasę, nie wyłączając polską: *Kurjer*, z inicjatywy ówczesnego redaktora, Stanisława Bogusławskiego, miał na wystawie własnego korespondenta (1867, N. 126), który swoje listy podznaczał literami *W. P.*

Listy te, dość obszerne i częste, były pierwszemi oryginalnemi korespondencjami *Kurjera* z zagranicy na szerszą skalę.

Że zaś wystawa budziła interes ogólny, więc „niezależnie od sprawozdań korespondentów *Kurjera Warszawskiego*”, Bogusławski umieszczał jeszcze „listy od innego naszego korespondenta otrzymane” (1867, N. 149), tych ostatnich atoli było tylko parę.

W dwa lata później, a w rok po objęciu redakcji przez Szymanowskiego (1869, N. 56), czytamy w *Kurjerze* już osobny dział pod ogólnym tytułem „Korespondencje”.

Odtąd też, a zwłaszcza od chwili rozszerzenia formatu pisma w r. 1871-ym, materiał korespondencyjny co raz wybitniejsze zdobywa sobie stanowisko. Wydatnemi tego ruchu objawami były: wyjazd Fryzego w r. 1876 na wystawę do Filadelfji, wysłanie Czapelskiego na wystawę międzynarodową w Paryżu, wyjazdy Szymanowskiego na kongresy literackie, zaangażowanie znanego pisarza francuskiego Lerminy na korespondenta *Kurjera* z Paryża, zawiązanie stałych stosunków korespondencji telegraficznej z Petersburgiem, Wiedniem, Paryżem i Berlinem i t. d., i t. d.

Gabriela Zapolska.

Kazimierz Waliszewski.

Władysław Mickiewicz.

Do tych głównych placówek przybywają z czasem: Edward Jelinek w Pradze czeskiej, Naganowski w Londynie, Alfred Szczepański w Wiedniu; Lermine w Paryżu zastępuje Władysław Mickiewicz, potem, wspólnie, przez lat 2 — 3, Gabriela Zapolska (od 1889).

Toż samo w zakresie korespondencji krajowych: w każdym większym mieście *Kurjer* wyszukuje sobie własnego sprawozdawcę stałego, do ogólnego zaś czuwania nad sprawami prowincji Szymanowski wytwarza niejako organ centralny, w łonie samejże redakcji, w formie specjalnego referatu, który powierza najpierw Mieczysławowi Bierzyńskiemu (Czerneda) a później Franciszkowi Olszewskiemu.

Mieczysław Bierzyński.

Benedykt Filipowicz.

Od r. 1890 referat ten pozostaje w ręku p. Benedykta Filipowicza.

* * *

Dziś po wprowadzeniu *codziennych* korespondencji z głównych ognisk życia społecznego, które p. t. „Wiadomości zagraniczne” ukazały się poraz pierwszy w N. 348, z d. 17 grudnia 1891 r., dział korespondencji przedstawia się w *Kurjerze*, jak następuje:

10-iu stałych korespondentów, po jednym w każdym mieście gubernjalnem, 17-tu stałych w wydatniejszych miastach powiatowych, 5-iu w głównych miastach stołecznych, 21 w innych wybitnych ogniskach życia społecznego.

Podobizny głównych korespondentów *Kurjera* zagranicznych podajemy na następnej stronie.

Stefan Barszczewski.
(Stany Zjed. Amer. Półn.).

Władysław Rabski.
(Poznań).

Edmund Naganowski.
(Londyn).

Marja Konopnicka.
(Drezno).

Kazimierz Krauz.
(Paryż).

Dr. Karnkowski.
(Berlin).

Zygmunt Fryling.
(Lwów).

Edward Jelinek.
(Praga Czeska).

Adam Darowski.
(Rzym).

Alfred Szczepański.
(Wiedeń).

Wład. Kulczycki (+ 23 lis. 95).
(Rzym).

Antoni Kłeczowski.
(Kraków).

Wacław Karczewski (Marjan Jasiończyk).
(Genewa).

Jan Gall.
(Wrocław).